

Мета: перевірити якість засвоєних знань, їх міцність, вміння практично їх застосувати під час монологічного висловлювання, виступів, а також під час діалогу, дискусії; формувати навички аналізу та синтезу.

Тип уроку: урок узагальнення вивченого.

Форма проведення: семінар.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Повідомлення про форму, мету та зміст роботи на уроці. Інструктаж з ведення семінарського заняття.

III. Основна частина уроку

Семінар з теми «проблеми сучасного світу»

1. Глобальні проблеми світу.
2. Екологічні проблеми сьогодення.
3. Проблема формування культури як основна проблема людства.

IV. Підсумки уроку

V. Домашнє завдання

Додатки до уроку

З виступів учнів

Глобальні проблеми людства і глобалістика

Гострі глобальні проблеми активно вивчали провідні вчені світу (політологи, соціологи, демографи, економісти, географи, біологи, математики та ін.). Їхніми зусиллями наприкінці 60-х — на початку 70-х років ХХ ст. сформувалася нова міждисциплінарна наука — глобалістика. Проте перші наукові передбачення таких проблем були висловлені значно раніше. «Батьком» глобалістики можна вважати англійського вченого-монаха Т. Мальтуса, який ще на початку ХІХ ст. проаналізував глобальну проблему зростання народонаселення.

У другій половині ХІХ ст. з'явилося багато праць учених-географів щодо взаємовідносин суспільства і природи. Усесторонній аналіз негативного впливу тодішнього господарства на навколишнє середовище дав американський вчений Д. Марш у книзі «Людина і природа» (1864). Про гостру екологічну спрямованість цієї праці свідчить її початкова назва — «Людина — руйнівник гармонії в природі». Значну увагу глобальним екологічним проблемам приділяла група європейських вчених, що працювали під керівництвом французького географа Елізе Реклю, який, зокрема, написав 19-томну географію «Земля і люди» і 6-томну працю «Людина і Земля».

Теоретичні основи сучасної глобалістики заклали на початку ХХ ст. французький учений Тейяр де Шарден та український учений В. І. Вернадський, котрі розробили вчення про «ноосферу» як сферу панування розуму на нашій планеті.

Велику роль у становленні глобалістики відіграла міжнародна неурядова організація вчених, політичних діячів, бізнесменів, яка отримала назву Римський клуб. На замовлення Римського клубу було виконано ряд моделей глобального розвитку. Першою і, мабуть, найбільш песимістичною була модель Д. Форестера і Д. Меддоуза, яка пройшла ряд стадій («Світ-1», «Світ-2», «Світ-3») і відома як доповідь Римського клубу у 1972 р. під назвою «Межі росту». Творці моделі дійшли висновку, що в разі збереження повоєнних темпів зростання населення, споживання сировини й енергії та забруднення довкілля на

людство неминуче чекає глобальна катастрофа найпізніше наприкінці ХХІ ст. Тому автори «Меж росту» пропонували призупинити темпи зростання світової економіки, законсервувавши відсталість більшості країн світу. Ця модель була піддана гострій критиці (особливо вченими колишнього соціалістичного табору), але відіграла свою позитивну роль тим, що привернула увагу широкої світової громадськості до глобальних проблем. «Межі росту» в науці, енергетична та сировинна криза, що почалася у 1973 р. в економіці, сприяли швидкому переходу передових країн світу до енерго- і матеріалозберігаючих та природоохоронних технологій, а також пошуку шляхів виходу людства із передкризового стану. Про ці спроби свідчать теми доповідей на засіданнях Римського клубу: «Людство на роздоріжжі» М. Месаровича і Е. Пестеля (1974), «Перегляд міжнародного по рядку» Я. Тінбергена (1976), «Цілі для людства» Е. Ласло (1977); «Поза межами віку марнотратства» Д. Габора і У. Коломбо (1978). Дуже цікавою є праця «Дороговкази в майбутнє» (1980) нашого земляка (зараз громадянина Швейцарії) Богдана Гаврилишина, який основну увагу приділив політичним і соціальним проблемам розвитку людства і вже тоді передбачив розпад світової соціалістичної системи і Радянського Союзу.

Усі глобальні проблеми (зрозуміло, умовно) можна поділити на політичні, економічні, демографічні, соціальні та екологічні. Найнебезпечнішими для людства є політичні проблеми:

а) війни і миру та гонки озброєнь у глобальному масштабі;

б) економічного і політичного протистояння Сходу і Заходу, Півночі та Півдня;

в) розв'язання регіональних релігійних і військово-політичних конфліктів в Європі, Азії та Африці.

Друге місце посіли екологічні проблеми:

- знищення природних ресурсів;

- забруднення навколишнього середовища;
- збіднення генофонду Землі.

Дуже різноманітними в різних регіонах світу є демографічні проблеми. Для країн третього світу характерний «демографічний вибух», а в розвинених країнах спостерігається старіння й депопуляція населення.

Численні соціальні проблеми (охорона здоров'я, освіта, наука і культура, соціальне забезпечення) вимагають для свого вирішення значних коштів і підготовки кваліфікованих спеціалістів.

За останні два десятиріччя найбільших успіхів людство досягло у вирішенні глобальних економічних проблем — сировинної й енергетичної. Проте у багатьох регіонах світу ці проблеми, так само, як ще одна економічна проблема — продовольча, постають дуже гостро.

Дедалі більшої актуальності набувають такі міжгалузеві проблеми, як освоєння Світового океану та мирне освоєння космосу.

Зрозуміло, що будь-яка класифікація глобальних проблем не може бути вичерпною й абсолютно об'єктивною. Це пояснюється тим, що більшість проблем мають і політичні, і соціальні, й економічні корені і тісно взаємопов'язані. Так, зменшення витрат на гонку озброєнь дасть змогу розв'язати соціальні, екологічні та інші проблеми. Зменшення матеріало- та енергомісткості продукції сприятиме вирішенню не лише економічних, а й екологічних проблем.

Політичні проблеми сучасності

Упродовж багатьох століть на політичний розвиток людського суспільства впливали дві протилежні тенденції — створення світових імперій та національних держав. Тривалий час інтеграційні процеси, яких вимагав розвиток світового господарства, йшли шляхом створення велетенських наддержав — імперій. У таких державах можна було змобілізувати великі трудові і фінансові ресурси, створити місткий внутрішній ринок. Але поступово почала домінувати тенденція до створення порівняно невеликих держав на національній основі, яка остаточно перемогла у XX ст. Боротьба цих двох напрямків світового політичного розвитку постійно призводила до виникнення спочатку міжплемінних, а потім міжнаціональних суперечностей, які дуже часто вирішувались за допомогою воєн.

Учені, шукаючи універсальний засіб для припинення воєн, ще більше провокували гонку озброєнь. Наприклад, шведський винахідник і підприємець А. Нобель, який у середині XIX ст. винайшов динаміт, вважав, що ця сильна вибухівка примусить людство жажнутися можливих наслідків майбутніх воєн і припинити їх. Але у першій половині XX ст. людство пережило дві світові війни, у яких основною руйнівною силою був тринітротолуол — винахід Нобеля.

Саме світові війни, до яких були залучені людські й матеріальні ресурси більшості країн світу, показали, що світові проблеми, насамперед політичні, треба якось вирішувати. Для цього після Першої світової війни була створена Ліга Націй, а після Другої світової — Організація

Об'єднаних Націй. Однак протистояння упродовж 1920—1980-х років двох військово-політичних блоків (що отримало назву протистояння Сходу і Заходу) призвело до небаченої у світі гонки озброєнь і нарощування арсеналів зброї масового знищення, насамперед ядерної. Це поставило людську цивілізацію на межу фізичного самознищення, бо використання навіть частини ракетно-ядерного потенціалу двох наддержав того часу — СРСР і США — могло викликати ланцюг екологічних катастроф, що отримали назву «ядерної зими».

Тому дедалі більше вчених, політичних діячів, широкі кола громадськості прилучилися до антивоєнного руху. Широкомасштабне розгортання цього руху у 70-80-х роках XX ст. та економічні проблеми, спричинені гонкою озброєнь, насамперед у так званих соціалістичних країнах, примусили лідерів СРСР і США розпочати переговори про скорочення озброєнь. Спочатку було досягнуто згоду про ліквідацію найбільш

небезпечних ракет середнього радіуса дії і крилатих ракет (договір ОСО-1), які концентрувались у Європі і могли доставляти ядерні боєголовки до цілей за 5—6 хв. Дещо згодом були підписані договори про скорочення звичайних озброєнь у Європі та 50-відсоткове скорочення стратегічних ядерних озброєнь усіх типів (ОСО-2). І хоч розпад радянської імперії розширив кількість країн, що володіють ядерною зброєю, та Росія, Україна, Казахстан і Білорусь взяли на себе міжнародні зобов'язання колишнього Радянського Союзу. Україна, яка певний час посідала третє місце у світі за ракетно-ядерним потенціалом, сьогодні повністю відмовилася від неї.

Небезпека нової світової війни весь час підтримується великою кількістю регіональних військово-політичних конфліктів. Регіональні конфлікти вже після Другої світової війни завдали величезних збитків і забрали життя десятків мільйонів осіб у Кореї, В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі, на Близькому і Середньому Сході, у Центральній, Південній і Східній Африці та інших регіонах світу. Раніше більшість цих конфліктів провокувалися радянською імперією, яка прагнула поширити «завоювання соціалізму» на весь світ. Будь-який режим, який заявляв про перехід на шлях «соціалістичного розвитку», одразу ж отримував масовану військову та економічну допомогу.

Зараз більшість регіональних конфліктів виникають на національному або релігійному ґрунті. Особливо небезпечними є регіональні конфлікти, що виникли на південних територіях колишньої світової соціалістичної системи. Вона простягнулась від Південної Європи (держави колишньої Югославії, Албанія) через Кавказ (Грузія, Вірменія, Азербайджан, південь Росії) і Малу Азію (проблема Курдистану) до Центральної і Південної Азії (Афганістан, Таджикистан, прикордонні райони Індії та Пакистану, Шрі-Ланка). У західній частині цієї зони зберігається протистояння між християнським та мусульманським світом. У багатьох мусульманських країнах посилюється ісламський фундаменталізм, який становить суттєву загрозу для міжнародної стабільності.

Людство докладляє величезних зусиль, щоб ліквідувати спалахи регіональних конфліктів. Для цього використовуються можливості ООН, багатьох миротворчих організацій та авторитетних політичних діячів, а останнім часом і військових структур НАТО. Частина конфліктів на Півдні Африки, на Близькому Сході (проблема Палестини), в Індокитаї, у країнах колишньої Югославії вдалося ліквідувати або пригасити. Але в багатьох випадках миротворчі ініціативи зазнають краху (особливо це стосується африканських країн). Наслідком військово-політичних конфліктів є глибока відсталість багатьох країн, мільйонні потоки біженців, злидні й голод.

Регіональні конфлікти часто породжують ще одну важливу сучасну проблему —

міжнародний тероризм. Щоб досягти своєї мети, ворогуючі сторони часто вдаються до захоплення заручників, влаштовують вибухи у літаках, поїздах, супермаркетах та інших місцях масового скупчення людей.

Вирішення проблеми регіональних конфліктів можливе лише в разі усунення причин, які найчастіше полягають в існуванні тоталітарних режимів, національному, релігійному і соціальному гнобленні.

Проблеми народонаселення

Проблеми народонаселення є невід'ємною частиною глобальних проблем сучасності, до складу яких входять також проблеми війни і миру, дедалі більшої невідповідності в рівнях економічного розвитку країн різного типу, забруднення довкілля, забезпечення продовольством населення Землі, водних, сировинних та енергетичних ресурсів, боротьби з міжнародним тероризмом та організованою злочинністю.

Прирости населення в різних регіонах різні. Переважна більшість населення живе в країнах, що розвиваються. У 1990 р. у цій групі країн проживало 4 087 млн. осіб (разом з Китаєм). До 2025 р. населення цих країн зросте ще на 3 млрд. осіб, що становитиме 95 % приросту населення світу. Таких темпів приросту країни цієї групи не мали навіть у 60-ті роки ХХ ст., на які припадає пік природного приросту населення. Особливо динамічно зростає населення в країнах Африки, де природний приріст становить 3 % на рік, тобто 10 млн. осіб щорічно. Середньорічні темпи природного приросту населення країн Азії та Латинської Америки становлять 1,8 %, серед яких виділяються Індія, країни Західної і Південної Азії, Центральної Америки та Андської групи.

Кількість населення економічно розвинених регіонів світу знизилася із 33,1 % у середині ХХ ст., до 24,1 % в останній чверті століття; за прогнозними розрахунками ООН, спад триватиме й надалі. Особливо це стосується розвинених країн, що входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, — 20 % в 1950 р. і 14 % наприкінці століття. Водночас відбулося зростання цього показника в країнах Азії, Африки, Латинської Америки — з 66,9 % у 1950 р. до 79,5 % у 2000 р. Попередні розрахунки ООН свідчать,

що навіть якщо найбільш бідними в економічному розвитку залишаться лише країни Південної Азії та Африки, їх частка в населенні світу до кінця XXI ст. перевищить 60 %.

В останній чверті XX ст. у розвинених країнах Європи, Північної Америки, в Австралії, Японії природний приріст не перевищував 1 % на рік. Зниження показників народжуваності викликає зміну вікової структури населення (зменшення частки дітей і молоді, збільшення кількості людей похилого віку, тобто «старіння населення»), зменшення кількості людей працездатного віку, депопуляцію в майбутньому. Новий тип вікової структури призводить до виникнення складних проблем економічного, політичного і культурного характеру. У країнах Азії, Африки, Латинської Америки швидке зростання кількості населення (подвоєння через кожних 20—30 років) зумовлює загострення важливих соціально-економічних проблем у цих регіонах: значне переважання темпів приросту населення над темпами економічного росту і ще більше відставання від аналогічних показників розвинених країн; швидкі темпи урбанізації, збільшення числа безробітних й осіб, що не знаходять застосування своїй праці (30 % працездатного населення світу), зростання кількості неписьменних (950 млн. чол., за даними ЮНЕСКО в 2000 р.) поряд із зростанням частки письменного населення у світі (85 % наприкінці століття).

У групі країн нової індустріалізації (Східна Азія, окремі країни Латинської Америки) показники природного приросту становлять від 0,7 до 1,5 %, що є наслідком втілення у життя програми планування сім'ї.

У великій групі країн тропічної Африки, Південної Азії, деяких країн Центральної і Південної Америки, а також країн мусульманського Сходу зберігаються традиції високої народжуваності і природний приріст перевищує 2,5—3 %.

У численній групі країн, що розвиваються (Індія, Індонезія, країни Індокитаю, Мексика, Колумбія, Венесуела, Чилі, Єгипет, Туніс та ін.), де діють державні програми планування сім'ї, показники природного приросту населення коливаються від 1,5 до 2,5 %.

Потенційна загроза розвитку сучасної демографічної ситуації полягає в тому, що населення світу вступило у XXI ст., маючи в арсеналі 1 млрд. безробітних, 1 млрд. голодуючих, 1 млрд. неграмотних, 2 млрд., що живуть в умовах відносного або абсолютного перенаселення, 1,5 млрд. знедолених, що перебувають за «межею бідності».

Для вирішення глобальних демографічних проблем слід встановити допустиму межу чисельності населення Землі (від 10 до 20 млрд. осіб), визначити строки стабілізації загальної чисельності населення (близько 2110 р. — 10,5 млрд. осіб, в тому числі в Азії — 57 %, в Африці — 19 % населення світу). Амстердамська декларація ЮНФПА (Фонд ООН у галузі народонаселення, заснований в 1967 р.) орієнтує на планування сім'ї, впровадження заходів, скерованих на зменшення показників народжуваності, підвищення якості населення (освіта, здоров'я), демографічної грамотності, підвищення соціального статусу жінок, на що ЮНФПА планує витратити 10 млрд. американських доларів щорічно.

Глобальність проблеми народонаселення полягає в тому, що вона не може бути локалізована в якомусь певному регіоні, і нерівномірне зростання чисельності населення в окремих країнах може викликати помітні зміни на геополітичній карті світу.